

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1579635

Cilt: 7 Sayı: 4 Aralık 2024

ss. 1383-1404

Makalenin Geliş

Tarihi

05/11/2024

Makalenin

Kabul Tarihi

20/11/2024

Yayın Tarihi

31/12/2024

SANAT HAMİSİ FATİH SULTAN MEHMET'İN EDEBÎ YÖNÜ: BAZI YABANCI KAYNAKLAR IŞIĞINDA

Bülent KAYA¹

ÖZET

Osmanlı padişahları, yönetici kimlikleri yanında şair kimlikleriyle de bilinirler. İyi birer eğitim alan padişahların şiir sahasında da var olmaları, Osmanlı'daki sanata ve sanatçıya verilen önemin göstergelerinden biridir. Bu noktada padişahların bizzat kendileri model olmuşlardır. Hususen Fatih Sultan Mehmet dönemini müteakip birçok padişah divan tertip etmiş, şairleri koruyup teşvik etmişlerdir. Bu bakımdan Osmanlı'daki patronaj sistemi önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı yönetici sınıfının, başta padişahlar olmak üzere sanatı ve sanatçıyı koruyup desteklemeleri, kökü eskiye uzanan hamilik geleneğiyle irtibatlıdır. Konuyla ilgili Türkçe kaynaklarda önemli bilgiler olduğu kadar, ağırlıklı Batılı Osmanlı tarihleri ve biyografik eserlerde de malumatlar aktarılır. Bu malumatlar içerisinde eleştirel perpektiften konuyu değerlendiren yazarlar da bulunmaktadır. Kaynaklarda ilk divan sahibi Osmanlı padişahı olarak kabul edilen Fatih Sultan Mehmet'in bir edebiyat hamisi ve şair olarak yabancı kaynaklardaki görünümü, bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu kaynaklarda Fatih Sultan Mehmet'le ilgili verilen bilgiler ve yazarların eleştirel bir perspektifle yaptıkları değerlendirmeler ortaya konularak yabancı kaynakların bakış açısı sistematik şekilde sergilenmeye çalışılacaktır. Kaynaklarda, Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış ve sultanın yakınında olmuş bazı şairlere ve şairlerle ilgili

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı ABD., bulentk24@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7970-5059

anekdotlara da yer verilecektir. Böylelikle yabancı kaynakların bir hami ve şair olarak sultana bakışıyla Osmanlı edebî rönesansının öncülerinden olan Fatih Sultan Mehmet'in kaynaklarda öne çıkan edebî yönü ve kaynaklarda Fatih dönemi içerisinde ismi geçen bazı şairler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fatih Sultan Mehmet, Avnî, hamilik, yabancı Osmanlı tarihi, klasik Türk şiiri

THE LITERARY ASPECT OF THE PATRON OF ART FATİH SULTAN MEHMET: IN THE LIGHT OF SOME FOREIGN SOURCES

ABSTRACT

Ottoman sultans were known for their poet identities as well as their ruler identities. The fact that the sultans, who received a good education, also existed in the field of poetry is one of the indicators of the importance given to art and artists in the Ottoman Empire. At this point, the sultans themselves became models. Especially after the reign of Fatih Sultan Mehmet, many sultans organised divans and protected and encouraged poets. In this respect, the patronage tradition in the Ottoman Empire had an important place. The fact that the Ottoman ruling class, especially the sultans, protected and supported art and artists is linked to the tradition of patronage, which has its roots in the past. While there is important information on the subject in Turkish sources, Western Ottoman histories and biographical works also provide information on the subject. Among this information, there are also authors who evaluate the subject from a critical perspective. The main axis of this study is the appearance of Fatih Sultan Mehmet (Avnî), who is accepted as the first Ottoman sultan to have a divan, as a literary patron and poet in foreign sources. The information given in these sources about Mehmet the Conqueror and the evaluations made by the authors with a critical perspective will be revealed and the point of view of foreign sources will be tried to be exhibited systematically. Some poets who lived during the reign of Mehmed the Conqueror and were close to the sultan and anecdotes about them will also be included in the sources. Thus, in addition to the perspective of foreign sources on the sultan as a patron and poet, some of the prominent features of the period of Sultan Mehmet the Conqueror, who is accepted as one of the pioneers of the Ottoman literary renaissance, and the poet cadre will be given.

Keywords: Fatih Sultan Mehmet, Avnî, patronage, foreign Ottoman history, classical Turkish poetry

GİRİŞ

Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı tarihindeki yeri ve öneminden birçok kaynakta söz edilir. Özellikle İstanbul'un fethi ve sonrasında sanat ve kültür alanındaki gelişmeler, Fatih'in bu husustaki atılım ve faaliyetleriyle hamilik yapması, kaynakların temas ettiği konular arasındadır. Başta şair tezkireleri

olmak üzere biyografik kaynaklarda Fatih'in hayatıyla beraber edebî kişiliğine de değinilmiştir.

Osmanlı'da yönetici sınıfın sanata ve sanatçıya büyük önem verdiği bilinir. Yönetici sınıfın desteklediği, taltif ve himaye ettikleri arasında şairler de yer alır. Osmanlı'daki hamilik geleneğinin ilk ve en önemli temsilcisi Fatih Sultan Mehmet'tir (II. Mehmed).

Avnî mahlasıyla şiirler yazmış olan sanat hamisi Fatih'in şiirlerini topladığı divanı fazla hacimli olmayıp daha çok divançe niteliğindedir. Mürettep bir divan tertip etmemiş olmasına rağmen, iyi bir şair olduğu buradaki şiirlerinden anlaşılmaktadır (Kılıç, 2003: 86). Şiirlerinde daha çok Ahmed Paşa'nın etkisinde kalmıştır. Lirik ve söz oyunlarına dayalı beyitleri vardır. Kimi kaynaklarda iyi, kimi kaynaklarda vasat bir şair olarak görülür. Konuyla ilgili değerlendirme yapan Kut, onun genel olarak orta hâlli bir şair olduğunu fakat yer yer iyi söylenmiş beyitlerinin de bulunduğunu belirtir. Şiirlerinde kimliğini ve duygularını açıkça yansıtan Fatih'in şiirlerinden örnek veren Kut, onun, *Bir şaha kulam kuli Sultan-ı cihândır*² mısrasının kolay söylenmeyecek bir berceste olduğunu ifade eder (Kut, 2014: 162).

Edebiyatla ilgili bir hükümdar olan Fatih'in farklı bilim dallarına da ilgi gösterdiği, bu hususta farklı coğrafyalardan Ali Kuşçu (ö. 1474) gibi önemli bilim adamlarıyla, bazı sanatçıları getirttiği bilinmektedir. Meşhur ressam Bellini (ö. 1507) de İstanbul'a gelip onun portresini resmetmiştir (Kut, 2014: 164).

Sultan şairler içerisinde ilk divan sahibi şair olan (Sakaoğlu, 2015: 99) Fatih Sultan Mehmet'in üslubu akıcı olup şiir dili çok sanatlı değildir. Başarılı tasvirleriyle mazmunlarındaki zenginlik dikkat çeker. Arapça-Farsça tamlamalardan ziyade Türkçelerini kullanmayı tercih etmiştir. Şiirlerinde klasik üslubu kullanan şairin şiirlerindeki konu çeşitliliği fazladır. Şiirlerinde aşk, sosyal hayat, tasavvuf ve tarihî hikâyeler gibi birçok konuya yer vermiştir (İnalçık, 2010: 193).

Fatih'in İstanbul'u fethi, hayatı, edebî kişiliğiyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. *İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi* başlıklı çalışmada (Başar, 2010) bu döneme dair yazılmış Türkçe kaynakların (bildiri, makale, kitap) yanında bazı yabancı kaynaklardan da kısaca söz edilmiştir.

Fatih'in biyografisiyle ilgili önde gelen yabancı çalışmaların ilki Franz Babinger'in *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı* isimli çalışmasıdır³. Fatih Sultan

² *Bir şaha kulam kim kuli sultân-ı cihândur/Mihr-i ruhu şems-i felege nûr-feşândur* (Doğan, 2023: 223).

³ Osmanlı tarihi çalışmalarıyla tanınan Alman tarihçi Babinger'in İstanbul'un fethinin 500. yılı dolayısıyla yazdığı çalışmanın özgün adı, *Mehmed der Eborer und Seine Zeit* şeklindedir. Eser,

Mehmet'in hayatı ve dönemi hakkında bilgi veren ilk oryantalist çalışmadır. Döneminde büyük ilgi görmüş, içeriğinde kaynaklara yer verilmemesinden dolayı özellikle Türk bilim adamlarınca eleştirilmiştir. Konuyla ilgili Halil İnalçık da 1960 yılında İngilizce bir makale yazmıştır. İlgili makalenin tercümesi kendi izniyle Babinger'in eserinin sonuna eklenmiştir. Babinger'in eserinde çok sayıda harita, kroki, portre, gravür, minyatür ve resim yer alır (Başar, 2010: 158). Babinger'in eserinde Fatih'in edebî kimliğiyle ilgili diğer yabancı kaynaklara nazaran daha fazla bilgi ve değerlendirme yer almaktadır. Eserde Fatih Sultan Mehmet dönemindeki sanat ve edebiyatın görünümünü içerisinde çeşitli şairlerden de söz edilmiştir. Özellikle de eserin yedinci bölümündeki, *Sanat, Edebiyat ve Bilim* kısmında (Babinger, 2022: 391-416) konuyla ilgili geniş malumat vardır.

Konu hakkındaki kaynaklardan Kritovulos'un *Kritovulos Tarihi (1451-1467)* isimli çalışmasında ise Fatih'in dönemindeki tarihî hadiseler üzerine yoğunlaşılırken, sultanın edebî kişiliğiyle ilgili fazla bilgi yer almaz. Kitabın ön sözünü kaleme alan Ari Çokona, Kritovulos'un kitabın ithaf mektubunda, Fatih'in eserlerinin Makedonyalı İskender'in eserleriyle boy ölçüşecek seviyede olduğundan söz ettiğine değinir. Yine yazarın aktardığına göre Fatih de aynı görüştedir. Kritovulos'a göre Fatih, Büyük İskender'i Arap ve Fars edebiyatıyla şair Ahmedî'nin (ö. 1410'dan sonra) yazdığı *İskendernâme* adlı mesneviden zaten tanımaktaydı (Kritovulos, 2020: XIV).

Osmanlı tarihleriyle biyografik ve kültürel eserler dışında yabancı seyahatnamelerde de şairler hakkında bilgiler yer alır. Klasik Türk edebiyatının yabancı seyahatnamelerdeki yansımalarıyla ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri, Egüz'ün, *Yabancı Seyyahların Gözüyle Klâsik Türk Edebiyatı* (Egüz, 2014) isimli makale çalışmasıdır. Egüz'ün çalışmasında; Murad Efendi, Galland, Garnett, Edmondo de Amicis, Stephan Gerlach, H. C. Andersen, Julia Pardoe, Aleksandr Puşkin, Joseph de Tournefort ve Dwight gibi seyyahların eserlerinden istifade edilmiştir (Egüz, 2014: 54). Yabancı seyyahların bakış açısından klasik Türk edebiyatı, şair ve şiirlerle ilgili seyahatnamelerdeki bilgilerin aktarıldığı eserde, seyahatnamelerde verilen bilgilerin karşılaştırması da yapılarak bu bilgilerin objektif ve subjektif yönlerine değinilmiştir. Egüz'ün çalışmasında Osmanlı kültür ve edebiyatıyla ilgili önemli tespitler yapan Bernard Lewis gibi oryantalistlere ve bunların yaptıkları tespitlere ise yer verilmemiştir.

Bahsi geçen çalışmada; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Âşık Paşa, Yazıcıoğlu Muhammed, Şeyhî, Âşık Çelebi, Ahmed Paşa, Necâtî, Hayâlî, Mesihî, Zeyneb

yazılışından 50 sene sonra fethin 550. yılında notlandırılmış, gözden geçirilmiş İngilizcesinden Türkçeye tercüme edilmiştir (Başar, 2010: 158).

Hanım, Zâtî, Mihrî Hatun, Fuzûlî, Adnî (Mahmud Paşa), Şeyh Gâlib, Fıtnat Hanım gibi çok sayıda şair yer alır. Bunların yanında Fatih Sultan Mehmet'in bir şair olarak seyahatnamelerdeki görünümüne de yer verilmiştir (Egüz, 2014).

Çalışmamızda bazı öne çıkan Osmanlı tarihleriyle özellikle Fatih Sultan Mehmet dönemi hakkında yazılmış diğer yabancı biyografik ve tarihî kaynaklar esas alınmıştır. Çalışmada istifade edilen kaynakların listesi orijinal adlarıyla şu şekildedir:

Angold, Michael - *Kostantiniye 1453 Fetih/Düşüş (The Fall of Constantinople to the Ottomans)*

Babinger, Franz - *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı (Mehmed der Eroberer und seine Zeit)*

Clot, Andre - *Fatih Sultan Mehmet (Mehmet II. Le Conquérant)*

Crowley, Roger - *Son Büyük Kuşatma 1453 (1453 The Holiywar Four Constantinopol)*

Diehl, Charles (2006). *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Histoire de l'Empire Byzantin)*

Distria, Dora - *Osmanlılarda Şiir (La Poesie Des Ottomans)*

Dohsson (?) - *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler⁴*

Freely, John - *Osmanlı Sarayı Osmanlı Sultanlarının İstanbul'daki Özel Hayatları (Inside the Seraglio: Private Lives of the Sultans in Istanbul)*

Gibb, E. J. Wilkinson - *Osmanlı Şiir Tarihi I-II (A History of Ottoman Poetry)*

Gordlevski, Vladimir - *Anadolu Selçuklu Devleti (Gosudortsvo seldzhukidov malo j azii)*

Greene, Molly - *Osmanlı Devleti ve Rumlar (The Edinburg History of The Greeks, 1453 to 1768: The Ottoman Empire)*

Harl, Kenneth W. - *The Ottoman Empire Course Guide book.*

Kritovulos - *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*

McCharty, Justin - *Osmanlı Türkleri 1281'den 1923'e (The Ottoman Turks: An Introductory History to 1923)*

Murad Efendi, *Türkiye Manzaraları (Türkische Skizzen)*

Norwich, John Julius (2013). *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (Byzantium, The Decline and Fail Vol. 3)*

Poole, Stanley Lane - *Ulusların Öyküleri Osmanlı Tarihi (The Story of Turkey)*

Runciman, Steven - *Kostantiniye Düştü (The Fall of Constantinople)*

Schwoebel, Robert - *Hilâlin Gölgesi Rönesans'ta Türk İmajı (1453-1517) (The Shadow / The Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)*

⁴ XVIII. Yüzyıl Türkiye'sindeki Örf ve Âdetler adıyla yayımlanan bu kitap, D'Ohsson'un Tableau General de l'Empire Ottoman adlı dev eserinin dördüncü cildinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir.

Solnon, Jean François - *Sarı ve İstanbulun Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa: XIV. - XIX. Yüzyıllarda Çatışma ve Karşılıklı Hayranlık* (Le turban et la Stambouline : l'Empire Ottoman et l'Europe, XIVE-XXe siècle, affrontement et fascination réciproques)

Thornton, Thomas - *Bir İngiliz Tacirinin İzlenimleriyle Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim* (*The Present State of Turkey or a Description of Political, Civil and Religious, Constitution, Government, and Laws of the Ottoman Empire*)
Yorgios Sfrancis - *İstanbul'un Fethi'nin Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları*, (*Chronicon Minus*)

Bu çalışmaların dışında, yerli Türkçe kaynaklardan da konularla bağlantılı olarak yararlanılmış, burada yer alan bilgilerle yabancı kaynaklardaki bilgiler arasındaki benzerlik ve farklılıklar da yer yer gösterilmeye çalışılmıştır.

Klasik Türk edebiyatı hususunda yabancı kaynaklara dayalı ve bu kaynaklardaki bilgi ve değerlendirmeleri ele alan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bu kaynaklardaki bilgiler zaman zaman hatalar da içerse, klasik Türk edebiyatına bakışı yansıtması bakımından önemlidir. Çalışmamızda literatürde önemli addedilen yabancı kaynaklardaki bilgi ve değerlendirmeler, Fatih Sultan Mehmet'in sanat hamiliği ve edebî kişiliği noktasında incelenmiştir. Böylelikle kaynakların bakış açısını sistematik bir şekilde ortaya koymak amaçlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî)⁵ ile birlikte yabancı kaynaklarda hakkında en fazla bilgi yer alan Fatih Sultan Mehmet'i, şair ve sanat hamisi kimliğiyle ortaya koymak önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı, bahsi geçen kaynaklardaki bu bilgileri, Fatih Sultan Mehmet'in sanat hamisi olarak rolü ve edebî kişiliği noktasında ortaya koyarak eleştirel bir perspektifle kaynaklardaki bilgileri değerlendirmektir. Aynı zamanda Fatih'in yabancı kaynakların gözünden bu noktadaki algılanışı ve sultan hakkındaki değerlendirmeler verilmeye çalışılmıştır. Yabancı kaynaklarda Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî) ile birlikte hakkında en geniş

⁵ Örnek oluşturması açısından Fatih Sultan Mehmet dışında Kanuni Sultan Süleyman'ın şairliği hakkında bilgi veren bazı yabancı kaynaklar için bkz.:Harl, Kenneth W. (2017). *The Ottoman Empire Course Guide book*, Virginia: The Greatest Courses; Boom, Henk (2012). *Büyük Türk Muhteşem Süleyman'ın İzinden 1494-1566* (Çev: Lon Mutlu Briet ve Gül Özlem), İstanbul:Kitap Yayınevi; Şutko, Oleksandra (2017). *Hürrem Sultan* (Çev: Yalın Hazal), İstanbul: Kitap Yayınevi; Palmer, Alan (1995). *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Çöküşün Tarihi* (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), 5.baskı, İstanbul: Bilgin Yayıncılık; Mantran, Robert (2020). *İstanbul Tarihi* (Çev: Teoman Tunçdoğan), 5.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları; Freely, John (2020). *Osmanlı Sarayı Osmanlı Sultanlarının İstanbul'daki Özel Hayatları* (Çev: Ayşegül Çetin Tekçe). İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.

malumat olan sultan şairlerden Fatih'le ilgili bu bilgilerle alana katkı sağlanması hedeflenmiştir.

1. Sanat ve Edebiyat Hamisi Olarak Fatih Sultan Mehmet

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra şehir, önemli bir kültür-sanat merkezi hâline gelmiştir. Şehrin özellikleriyle kültürel bir merkez oluşuna yabancı kaynaklar da dikkat çekerek yer yer şehrin bu özelliklerine gönderme yapmışlardır. Bu noktada yine kaynaklarda, İstanbul'da, özellikle de saray ve çevresinde gelişen edebiyata temas edilmiştir. Bu hususta Green (2018:10), önde gelen Müslüman kenti olan İstanbul'un İslam mimarisinin vitrini, şairlerin, hattatların ve bilginlerin saray tarafından himaye edildiği bir yer olduğunu söyler. Aynı zamanda bir dünya kenti olan İstanbul'a yeryüzünün başka yerlerinden insanların geldiğini ifade eder.

Yönetici sınıfın; âlimleri, sanatçıları ve şairleri himaye etmesi, Osmanlı ile başlayan bir gelenek olmayıp örnekleri başka toplumlarda ve medeniyetlerde de vardır. 12. yüzyıl Bizans'ının kültür derecesi hakkında bilgiler veren tarihçi Diehl (2006: 126), Bizans imparatorlarının retoriği güçlü olan hatiplerle saray şairlerini himaye etmeyi şeref saydıklarını söyler. Ayrıca o dönemde sanatın Bizans'taki gelişmişliğine vurgu yapar.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde de sanatçılar ve şairler himaye edilmiş, hükümdarlar tarafından desteklenmiştir. Konu üzerinde duran isimlerden Mccharty (2015: 44), Anadolu Selçuklu hükümdarlarının geleneksel İslami hükümdarlar gibi yaşadıklarından, büyük sanat ve mimari eserler yaptırarak din adamları, şair ve sanatçıları himaye ettiklerinden söz eder. Anadolu Selçuklularının sanata ve sanatçıya değer vermesi hususunda I. Alâeddin Keykubad'ı (ö. 1237) örnek veren Rus Türkolog Gordlevski (1988: 300) ise onun Farsça rubailer yazdığını, birçok hükümdar gibi sanata ve şiire düşkün olduğunu vurgular. Hükümdarların sanata düşkünlüğü ve şiir yazmaları hususunda Osmanlı şiirini örnek veren Harl (2017: 107) ise, Osmanlı şiir geleneğinin yönetici sınıfı, bakış açısı ve ortak dille birbirine bağladığını, böylelikle yönetici sınıfın aynı anda hem İslami bir kültür dünyasının hem de bilgili bir askerî sınıfın üyeleri olmasını sağladığını söyler. Yönetici sınıfın bilgili olmasında çoğu zaman mükemmel bir klasik eğitim almalarının rolü olduğunu ifade eden Mccharty (2015: 204) ise, bazı sultanların şiirde, müzikte ve devlet işleri teorisinde uzmanlaştıklarını söyler. Şairler, hükümdarların kendilerini himaye etmelerine karşılık olarak zaman zaman onları öven eserlerini onlara takdim etmişler, karşılığında türlü ihsanlar almışlardır. Sanatkârların ve şairlerin hükümdarlara sundukları eserler karşılığında makam, mevki, aylık ve çeşitli hediyelerle ödüllendirilmeleri, İslam dünyasında oldukça yaygın bir gelenektir.

Osmanlı'dan önce de birçok İslam medeniyetinde bunun örnekleri görülmüştür (İpşirli, 2021: 29).

Yönetici sınıfın, bilhassa padişahların şiirle meşguliyeti, şairleri ve sanatçıları desteklemeleri belirli bir dönemden sonra azalmaya başlamıştır. Konu hakkında bilgi veren Distria (1982: 30); Şehzade Korkud (Harîmî/ö. 1522-1523), Şehzade Mustafa (Muhlisî/ö. 1553), Şehzade Cihangir (ö. 1553), II. Selim (Selîmî/ö. 1574), III. Murad (Murâdî/ ö. 1595), I. Ahmed (Bahtî/ö. 1617), II. Osman (Fârisî/ö. 1622), II. Ahmed (ö. 1695), III. Selim (İlhâmî/ ö. 1808), II. Mahmud (Adlî/ ö. 1839) ve Hibetullah Sultan'da (ö. 1841) var olan şiir yeteneğinin Osmanlı'nın eski görkemli zamanlarını kaybetmesiyle kaybolmaya yüz tuttuğunu söyler.

Fatih Sultan Mehmet'in yabancı kaynaklarda en çok üzerinde durulan yönlerinden biri Türk kaynaklarında da sıklıkla geçen âlim, sanatçı ve şairlere hamilik yapmasıdır. Birçok yabancı kaynakta sultanın bu hususta yaptıklarından örnekler verilir. Şairlerin maddi-manevi açılardan desteklenmesi ve özellikle de bir hami tarafından himaye edilmesi, yalnızca Fatih Sultan Mehmet'e has bir durum da değildir. Konuyla ilgili, Osmanlı'daki sanatı ve sanatçıyı himaye ve teşvik etme geleneğiyle paralel *Quattrocento* İtalya'sından örnekler veren Babinger (2002: 397), o dönemde prenslerin, isimlerinin ebediyen anılmasında yazarların etkisini bildikleri için onlara kıymet verip maddi-manevi destek çıktıklarını belirtir. Prenslerin destanlar, mersiyeler, lirik şiirler, methiyeler, mektuplar ve mezar kitabeleri karşılığında ödülleri verdiklerinden söz eder. Babinger'in verdiği bilgiler aynı zamanda sanatın ve sanatçının hükümdarlar tarafından desteklenmesinin başka toplumlarda da var olduğunu göstergesidir. Sanatçı ve şairler hükümdarların aynı zamanda sesi ve onların isimlerini duyuran, hafızalara kazıyan en önemli kişiler oldukları için değer görmüşlerdir.

Fatih'in entelektüel yönüne temas eden birçok kaynakta, onun şair ve âlimlere kıymet veren bir şahsiyet olduğu üzerinde önemle durulur. Babinger (2002: 409), Fatih'in boş zamanlarını âlim ve şairlerle geçirdiğini ve onları tartışmaya teşvik ettiğini söyler. Dohsson (? :74), ilme düşkün, edebiyatçıları özellikle de hukukçuları koruyan bir padişah olduğunu, böylelikle örfü yani ulema sarığını kabul ettiğini söyler.

Fatih'in hayatı ve şairliği hakkında diğer kaynaklara nazaran daha detaylı bilgiler veren Babinger'e (2004: 399) göre, padişahın döneminde saray edebiyatçılığı saygın bir meslek olmamıştır⁶. Fatih'in buna rağmen çok

⁶ İncelenen yabancı kaynaklar ışığında Fatih Sultan Mehmet'in övgü ve ihsanına mazhar olmak için şiir yazan, ona takdim eden herhangi bir şairden söz edilmemiştir. Ahmed Paşa gibi şairlerin padişaha yakın olduğuna değinilirken, şairin hükümdara yazdığı kaside ya da övgü şiirlerinden bahsedilmeyerek bu konularda teferruta girilmemiştir.

uzaklardaki Herat'ta bulunan şairlere armağanlar yollamasını oldukça şaşırtıcı bulur. Örnek olarak padişahın vezir Gilanlı Ebu'l-Fadl Mahmud ibn Şeyh Muhammed'e her yıl ihsan olarak bin altın yolladığını söyler. Aynı şekilde meşhur Doğu şairi Mollâ Câmî'ye (ö.1492) de aynı miktarı gönderdiğini belirtir. Babinger'e göre Fatih'in bu ihsanları, örneğin Molla Câmî'yi Hoca Ataullâh El-Kirmânî aracılığıyla sarayına davet etmesi, padişahın bu tür sanatçıları sarayına çekmek arzusunun desteklemektir.

Fatih'in Doğu coğrafyasından, Fars dili ve edebiyatı havzasından münevver ve şairleri kendi sarayında görmek istemesi, Babinger'e (2004: 399) göre, onun Farsçayı, İran edebiyatını ve Acem ruhunu yeğlediğini göstermektedir. Nitekim bu doğrultuda Fatih, İranlılar'ı devlet içinde yüksek mevkilere getirmiş, ömrünün sonuna kadar en çok onlara yakın olmuştur. Bu durum Türklerde kıskançlık ve rahatsızlık yaratmıştır.

Babinger (2004: 399), Fatih'in Fars şairleriyle Fars edebiyatına ve diğer edebiyatlara karşı olumlu tavrının, birkaç hiciv şairinin şiirlerinde onun gözüne girmenin yolunun Acem, Yahudi veya Frenk olmaktan geçtiğini işleyen şiirler yazmaları sonucunu doğurur. Konuyla ilgili Tokatlı Leâli (ö. ?)'yi örnek veren yazar, şairin Fatih'in bu bakış açısından istifade etmek istediğini ve bu doğrultuda İranlılarla yakınlık kurarak Farsça öğrendiğini söyler. İstanbul'a derviş olarak gelen Leâli'nin daha sonra padişahın huzuruna çıktığını, Fatih'in onu Acem zannedip Yedikule civarında harap bir Rum kilisesini kendisine tekke olarak armağan ettiğini söyleyen yazar, kendisini kıskananlar sebebiyle durumun ifşa olup Fatih'e ulaştığını belirtir. Sultan bunun üzerine armağanı geri alıp Leâli'nin maaşını kesmiştir. Yazar ayrıca sonrasında Leâli'nin ömrünün geri kalanını Vardar Yenicesi'nde maddi zorluklar içerisinde geçirdiğini, bu süre zarfında düşmanlarına acı bir hiciv yazdığını aktarır.

Osmanlı Sarayı Osmanlı Sultanlarının İstanbul'daki Özel Hayatları isimli eserinde Freely (2022: 41), birçok kaynağın temas ettiği gibi Fatih Sultan Mehmet'in sanatı ve sanatçıyı kolladığına değinirken, dönemin Türk kaynaklarını da referans göstererek hükümdarın otuz Osmanlı yazarının hamiliğini yaptığından bahseder. Fatih'in mahlasından söz ederek geriye büyük İranlı şair Hâfız'ın (ö. 1390 ?) eserlerinin tefsirlerinden oluşan birkaç Farsça gazelden oluşan divan bıraktığını belirtir. Padişahın zamanında edebiyat dilinin Farsça, İslam biliminin dilinin ise Arapça olduğuna değinen yazar, Fatih'in şiirlerinin çoğunlukla Türkçe konuşma dilinde yazıldığını söyler.

Fatih Sultan Mehmet'in otuz civarında şaire ihsanda bulunması birçok kaynakta değinilen bir husustur. Fatih'in otuz şaire destek verdiğini söyleyen

yazarlardan biri de Babinger'dir (2002: 401). Yazar, sultanın bu şairlere aylık bin akçe gönderdiğini, bunun da sultanın cömertliğinin kanıtı olmakla beraber şiire eleştirel açıdan yaklaştığının kanıtı olamayacağını ifade eder. Babinger'e göre Fatih döneminin en önemli şairi Ahmed Paşa'dır (ö. 1496-1497). Şairin aile kökenine değinerek onun soyunun peygambere uzanan bir aileden geldiğini ifade eder. Şairin yeteneği ve zekâsı sayesinde kısa sürede Fatih'in gözüne girip güvendiği kişilerden biri olduğundan bahseder. Ayrıca Babinger (2002: 397), geçimini Fatih'e şiirler yazıp yaltaklanarak sağlayan tek bir şair hatta tarihçi bile olmadığını söyler. Sultana bazı gayrimüslimlerin methiyeler yazdığını fakat bunda sultanın herhangi bir teşviki olmadığını belirtir. Fatih'in saray mensuplarının unutulmaktan kurtulmasının bir yolu olarak şairlerin edebî yeteneklerinden istifade edilmesiyle ilgilenmediğini söyler.

Fatih'in çevresindeki edebî ortama⁷ ve şairlere değinen bir başka yazar Clot (1994: 153) ise, Bursalı Ahmed (Paşa), Kudsi (?), Kâtibi (ö. 1499-1500), Şâhidî (ö. 1504-05 ?), Haydar (ö. 1495'ten sonra) gibi şairlerin padişahın yanında olan, önemli görevler üstlenmiş şairler olduğunu söyler⁸. Osmanlı biyografik kaynaklarında Clot'un saydığı şairlerden daha fazlası yer almaktadır (Akyol, 2013: 93-122). Şairlere ve dönemin entelektüellerine önem veren Fatih'in, devrindeki sanat etkinliklerini yakından takip ettiğini belirterek birçok kaynağın vurguladığı üzere sultanın otuz kadar şairi aylığa bağladığını belirtir. Aylığa bağladıkları arasında Hintli Yazar Hoca Câmî, İranlı şair Mollâ Câmî gibi yabancı isimler olduğunu da ekler. Clot, incelenen diğer yabancı kaynaklarda yer almayan bir bilgiye de yer verir. Yazar, Türk şairlerin yabancılarından daha fazla maaş aldıklarından söz eder.

Edebî Kişiliği ve Şiirleri

Yabancı kaynaklarda Fatih Sultan Mehmet'in edebî yönü hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu noktada kimi kaynakların özellikle şairin hayatına dair bazı ayrıntılarla ilgili Osmanlı kaynaklarından ve tezkirelerden istifade etmiş olmaları muhtemeldir. Yalnızca tespit noktasında kalan kaynaklar olduğu gibi sultanın bilhassa şairliği hakkında eleştirel perspektiften yaklaşan eserler de vardır. Bazı kaynaklarda şiirlerinde taklitçi

⁷ Konuyla ilgili bir makale için bkz.: (Akyol, 2013).

⁸ *Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler* isimli makale çalışmasında (Akyol, 2013), başta tezkireler olmak üzere biyografik kaynaklara dayalı verilen bilgiler arasında Clot'un çalışmasında adı geçen *Kudsi* yer almamaktadır. Ayrıca Clot'un Fatih'in yanında olan şairlerden saydığı *Şâhidî* ile ilgili yine aynı çalışmaya bakıldığında, şair adı geçmekle birlikte böyle bir bilgi yer almaz. Yine aynı şekilde *Haydar (Çelebi)* hakkında da Fatih'in yanında olduğuyla ilgili Clot'un söylediğiyle paralel bir bilgi yoktur. Yazar bu bilgiyi hangi kaynağa dayandırdığıyla ilgili malumat vermez. Nitekim yabancı kaynakların bazılarında bu tür bilgilerle ilgili herhangi bir kaynak gösterilmemiştir.

bir şair olduğu, bazılarında şiirlerinin vasat sayılması gerektiği, bazı kaynaklarda ise yüzeysel ve detaya girilmeden iyi bir şair olduğu yönünde görüşler vardır. Bunların dışında diğer kaynaklarda onun edebî kişiliğini, entelektüel yönünü geliştiren eğitim hayatına da hususen temas edilmiştir. Şiirlerinden örneklerin verildiği kaynaklarda şiirler daha çok örnek niteliğinde ve bağlama uygun olarak verilmiş olup ek bir açıklama ya da şerh yapılmamıştır. Bunların dışında Fatih döneminin önemli şairleri, Fatih'le bu şairler arasındaki anekdotlara da yer verilmiştir. Özellikle bazı kaynaklarda dönem şairlerinden söz edilirken Fatih'e ve onun dönemine de atıflar yapılmıştır.

Fatih'in edebî yönü hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardan biri Franz Babinger'in *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı* isimli eseridir. Şüphesiz ki diğer eserlere nazaran daha detaylı bilgiler vermesi kaynağı önemli hâle getirmektedir. Eserde, Fatih'in sanatçıları himaye etmesi, şairlerle olan ilişkisi, yakın ve uzak coğrafyalardaki âlimlere ve şairlere olan ilgisi ve ihsanları, döneminde İran edebiyatının popülerliği, şiir sanatı gibi hususlara yer verilmiştir (Babinger, 2002).

Babinger (2002: 397), Fatih'in şairleri teşvikten⁹ uzak bir padişah olmasına rağmen, şiirden veya tarihten anlamadığını söylemenin doğru olmayacağını ifade eder. Birçok medrese yaptırdığını, kendi tarzınca edebiyatın hamisi olduğunu fakat şairliği, asla ismini yüceltmek için kullanmadığını söyler. Nitekim Fatih'in şiir sanatına ilgisi ve entelektüel yönüne dair Al-Saalabi (2009: 189) de, onun üç dili (Arapça, Farsça ve Türkçe) akıcı bir şekilde konuştuğunu aynı zamanda bir şair olup şiir kitabı yazdığını belirtir (Al-Saalabi, 2009: 185). Fatih'in Osmanlı edebiyatı uzmanı olup hükümdarlığı boyunca edebî rönesansın öncüsü olduğunu vurgulayan yazar, onu büyük bir şair olarak niteler.

Fatih'in öğrendiği, bildiği ve konuştuğu diller arasında yabancı kaynaklar farklı bilgiler aktarır. Bahsedildiği üzere Al-Saalabi (2009: 185) üç dili (Arapça, Farsça, Türkçe) akıcı bir şekilde konuştuğuna değinirken, bildiği başka diller hakkında bilgi aktarmaz. Sultanın aldığı eğitim, bildiği diller ve ilgisinin olduğu alanlarla alakalı bilgiler veren Crowley (2007: 51), Fatih'in Kur'an'ı özümsemişini, Arapça ve Farsça dillerinin yanı sıra Yunanca, Slav diyalektleri ve biraz da Latince konuşabildiğini söyler. Ayrıca Fatih'in üstün zekâsıyla tarih ve coğrafya gibi bilim dallarıyla edebiyata olan ilgisine atıf yapar. Fatih'in başta Molla Gürânî (ö. 1488) gibi hocalardan iyi bir eğitim aldığını söyleyen Runciman (1972: 97), sultanın İslami edebiyatla Yunan edebiyatında da iyi bir

⁹ Babinger'in Fatih'in şairleri teşvik etmediğini söylemesi, sultanın sanata ve sanatçıya değer vermesiyle beraber şaire ve şiire karşı eleştirel bir göze sahip olmayışı ve kendisine övgü şiirleri yazılıp yazılmamasıyla çok ilgilenmemesiyle alakalı olmalıdır.

eğitim aldığı ekler. Fatih'in ana dili Türkçenin yanı sıra Arapça, Latince, Farsça ve İbranice'de kusursuz konuştuğunu belirtir. Hilmi Yücebaş (1981: 13), çocuk denilebilecek yaşta Arapça ve Farsça öğrenen sultanın bu diller vasıtasıyla edebiyata da merak sardığını söyler. Thornton (2010: 93), Doğulu milletler arasında dindarlığıyla bilinen bir entelektüel olduğundan ve birçok yabancı dile hâkimiyetinden söz eder. Bu kaynakların dışında Solnon (2013:59), sultanın Arapça ve Farsça yazma eserleri topladığını, Doğu şiiri ve tarihine ilgi duyduğunu, böylelikle İslam bilgisini derinleştirmeye uğraştığını söyler. Yazara göre Fatih aynı zamanda Batı kaynaklarının belirttiği üzere kültür anlamında Hıristiyan âlemine de yönelmekteydi. Fatih'le ilgili bilgi veren isimlerden Al-Saalabi, Fatih'in şair olarak büyüklüğüne vurgu yaparken, konuyla ilgili teferruat vermeyip üstünkörü bir bilgi aktarır. Babinger (2002: 400) ise, Fatih'in şairliği ve şiir sanatıyla eleştirel bir gözle bazı tenkitlerde bulunur. Özellikle de onun şiirlerinin orijinallliğini sorgulayarak eleştirir ve taklitçiliğe kaçtığını söyler. Fatih'in Avnî mahlasıyla sekiz şiirden oluşan¹⁰ Türkçe bir divan yazmasını şaşkıncı bulur. Aradaki birkaç şiirin Hâfız'dan (ö.1390 ?) alıntı gazellerden oluştuğunu söyler. Şairin şiir sanatıyla da ilgili değerlendirmeler yapan yazar, Avnî'nin Osmanlı şairlerinin en büyüklerinden biri olarak gösterilmesine rağmen bu övgüyü hak etmediğini söyler¹¹. Şairin gazellerini yüzeysel incelemenin bile bu görüşü destekleyeceğini belirtir. Ona göre sultanın örnek bir gazelini incelemek bile onun imge ve metafor kullanımıyla düşüncelerinde orijinal olmadığını ortaya koymak için yeterlidir. Sultanın dizelerinde anlatılanlar daha önce çok kere daha iyi şekillerde söylenmiştir. Yazar, tarafsız bir eleştirmenin bu şiirleri bir başyapıt olarak göremeyeceğini belirtir. Babinger'in Fatih'in şiiri hakkındaki bu görüşlerini değerlendiren Atabey Kılıç (2003: 86), bu görüşlere katılmayarak Fatih'in şiirlerindeki hayal zenginliği ve orijinal buluşlara dikkat çeker. Şiirlerinde rindâne ve âşıkâne söyleyişlerle beraber hükümdarlığını yansıtan örnekler olduğunu ifade eder. Kılıç, söz sanatlarının da olduğu sultanın aşağıdaki beytini örnek gösterir.

Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamanî

Hudâ fırsat virüse ger kara yine karam anı Matla. 79 (Doğan, 2023: 550).

¹⁰ Avnî hakkında bilgi veren başta tezkireler olmak üzere biyografik kaynaklar esas alındığında, Babinger'in Fatih'in sekiz şiiri olduğuna dair kaynak göstermeden verdiği bilgi teyide muhtaç, ihtiyatla yaklaşılması gereken bir malumdur.

¹¹ Babinger Fatih'le ilgili tespit ve değerlendirmelerinde, konuyla ilgili herhangi bir kaynak göstermemiştir. Fatih'in hangi kaynaklarca büyük şair addedildiği noktasında detaylı bilgi vermez.

Fâtih Divânı Şerhi'nde beyitle ilgili Doğan (2023: 550) ise şunu ifade eder:

"Beyitte "karam anı" ibaresi, "onu karıştıracağım, batıracağım" anlamındadır. Beyitte, Fâtih Sultan Mehmed'in, Karamanoğlu Beyliğini ortadan kaldırması hadisesine işaret vardır. Fâtih, düşmanları ile ittifak ilişkisine giren Karamanoğlu Kasım Bey'in ülkesini fethetmiş ve 1472 yılında bu beyliği ortadan kaldırmıştır."

Fatih dönemindeki klasik şiirin genel durumuyla öne çıkan şairlerden söz eden Babinger (2002: 400), bu dönemde Farsça kafiyeli şiirlerin sayısının zirveye çıktığını, Farsça yazmayanların ise Acem tarzını taklit ettiğini ya da Türkçeleştirmeye çalıştığını söyler. Nizâmî'nin (ö. 1209) hamseleriyle Firdevsî'nin (ö. 1020) *Şehnâme* adlı eserinin defalarca çevrildiğini, Türkçeye uyarlandığını veya taklit edildiğini belirtir. Bu hususta dönemin tanınmamış şairlerinden Kastamonulu Şehdî'yi¹² (ö. ?) örnek veren yazar, Fatih Sultan Mehmet'in zaferlerini anlatmak isteyen şairin bu hususta *Şehnâme*'yi örnek aldığını söyler. Bunu Farsça bir şiirle yapmaya çalışan Şehdî, Arapça ve Farsça'ya hâkim olmasına rağmen dört yüz beyit yazdıktan sonra eseri yarım bırakmıştır¹³. Bu hususta subjektif bir tespit yapan Babinger (2002: 400), bunun Osmanlı edebiyatı ve sultanın şöhreti açısından bir kayıp olmadığını söyler. Sonrasında Ali Şir Nevâî'ye temas ederek onun, dönemin en önemli şairi olduğunu ve İran'ın usta şairlerinin de kendisinden istifade ettiklerini vurgular.

Doğu'daki şehzadeler gibi Fatih'in de şiire ilgi duyduğunu söyleyen Clot (1994: 154-158) ise, dönem şiirinin özelliklerini de dikkate alarak Fatih'in şiirleri ve şairliği hakkında bazı tespitler yapıp iki gazelinden örnekler verir. Fatih'in şairleri himaye edici yönü, etrafındaki şairler, yaşadığı dönemin bazı meşhur şairleri, dönem edebiyatının genel özellikleri, şiirlerde kullanılan dil gibi birçok konuya temas eder.

Fatih'in şiir diliyle ilgili bilgi veren yazarlardan Poole (2002: 232), onun mısralarının vasat olduğunu, edebiyatı ve edebiyatçıları himaye eden bir padişah olduğunu söyler. Fatih döneminin iki kadın şairinden Zeynep Hatun (ö. 1474-1475) ve Mihri Hatun'a (ö. 1514-1515) değinen yazar, bunların önemli ve kadim şairler olduklarını söylemekle yetinir ve başka detay vermez.

¹² 15. yüzyıl şairlerinden olan Şehdî'nin doğum ve ölüm tarihi belli değildir. *Şehnâme*ci Şehdî olarak da bilinir. İyi derecede Farsça bilen şair Fatih Sultan Mehmet'in emriyle *Şehnâme* vezninde Farsça *Tevârih-i Âl-i Osmân* kaleme almışsa da eserini tamamlayamadan vefat etmiştir (İsen, 1994: 138-139).

¹³ Sehi Bey Tezkiresi'nde eserin on bin, diğer birçok kaynakta ise dört bin beytinin yazıldığı ve şairin vefat ettiği bilgisi vardır (Karagözlü, 2013).

Fatih'in birçok Doğulu şehzade gibi şiire ilgi duyduğunu ifade eden Clot (1994: 154), o zamanın şiirini lirik ve yürekten gözyaşlarıyla sevgiliye yazılan şiirler olarak niteleyerek dinsel ve edebî eğretilmelerin kullanıldığından söz eder. Klasik şiirin İran şiiriyle olan benzerliğine de vurgu yapan yazar, aynı zamanda Abbasi dönemi şiiriyle de bir bağlantı kurar. Şiir diline değinerek dilin Arapça ve Farsça karışımı ve uydurulan kelimelerden oluştuğunu ifade eder. Şiir dilinin çok süslü olduğuna değinerek Fatih'in Avnî mahlasıyla şiirler yazdığını söyler.

Clot'un (1994: 154) hıristiyan papaz için yazıldığını söylediği gazel şu şekildedir:

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki âlem mâhıdur
Ol kara sünbülleri âşıklarınun âhıdur

Karalar geymiş meh-i tâbân gibi ol serv-i nâz
Mülk-i Efrengün meger kim hüsn içinde şâhıdur

Ukde-i zünnârına her kimse kim dil bağlamaz
Ehl-i îmân olmaz ol âşıklarun güm-râhıdur

Gamzesi öldürdüğüne lebleri cânlar virür
Varısa ol rûh-bahşun dîni Îsâ râhıdur

Avniyâ kılma gümân kim sana râm ola nigâr
Sen Sitanbul şâhısun ol [da] Kalâtâ şâhıdur¹⁴

Clot'un hıristiyan papaz için yazıldığını söylediği yukarıdaki gazele bakıldığında yazarın divan şiirindeki aşk anlayışına ve benzetmelere hâkim olmadığı söylenebilir. Bahsi geçen gazelde hıristiyanlık simgeleri (zünnâr, Hz. Îsâ) kullanılmış olmasına rağmen, şair bunlar üzerinden âşığa zulmedici ve divan şiirinde zaman zaman kafir olarak da nitelenen sevgilinin vasıflarını anlatmaktadır. Bu bakımdan yazarın gazelle ilgili verdiği bilginin oldukça sığ ve hatalı olduğu açıktır.

Fatih Sultan Mehmet'e ait başka bir gazel örneği veren Clot (1994: 155-156), aşk konulu gazelle ilgili herhangi bir açıklama yapmaz:

Dili bülbül kılupdur ârızun üstündeki güller
Beni sevda ile başdan çıkarmışdur o kâkül

¹⁴ Bkz. : (Doğan, 2023: 171).

Eger uşşâka derd ü mihnet ise ışkdan hâsıl
Bi-hamd'illâh ki vâfirdür bize ıřkunda hâsiller

Saba ıkd-ı ser-i zülfünü hall itmekde âcizdür
Beli her kiřiye âsân degüldür hall-i müřkiller

Ne nisbet aramızda kim gelür çün nûş-leb yârun
Bana zehr-i gamı helvâ rakıbe zehr-i kâtiller

Senün ışkun ile divâne oldı nice ferzâne
Senün sevdân ile mecnûn olupdur nice âkiller

Ne lâzım tig-i müjgânı seni katl eylesin dimek
Bilürsüz ehl-i hâl olan olur bu söze kâiller

Eger deyr-i mugân tavrın ideydün Avniyâ bir gün
Görürdün âteř-i meyden fûrüzân řem-i mahfiller¹⁵

Fatih'in hayatından kısa bir anekdot aktaran Freely (2020: 31), İstanbul'un fethini müteakip Ayasofya'yı gezdikten sonra büyük Bizans Sarayı'nın yıkıntılarını incelediğini, sarayın viran olmuş koridorlarında yürürken müessir olup İranlı büyük şair Sâdi'nin (ö. 1292) aşağıdaki beytini söylediğini belirtir:

Perdedârî mi küned der tâk-ı kisrâ ankebût
Bûm nevbet mi zened der kal'a-i Efrâsiyâb¹⁶

Bizans tarihi yazarlarından Norwich (2013: 361) ise aynı şekilde Fatih'in Ayasofya'dan çıktıktan sonra imparatorun sarayına geldiğini söyler. Freely'de olmayan detaya da yer veren yazar, Fatih'in çakıl kaplı tozlu mozaik döşemeler üzerinde ilerlerken odaların ihtişamına hayran kalarak bu dizeleri mırıldandığını söyler. Norwich, Freely'den farklı olarak bu dizelerin anonim olduğu görüşündedir¹⁷.

Aynı beyte atıf yapan Runciman (1972: 233-234) ise Fatih'in Ayasofya'dan ayrıldıktan sonra atına binip imparatorun sarayına geldiğini, sarayın harabeye dönmüş salonlarında dolaşırken yanındakilerin sultanın meşhur bir İranlı

¹⁵ Bkz. : (Doğan, 2023: 151).

¹⁶ Çeviri hatalarıyla ilgili eleştirel bir yazısında Akyavaş (2011: 601), "Örümcek Kayserin sarayında ağlarını öreerek perdedarlık ediyor. Efrâsiyab'ın sarayının kubbesinde baykuş nöbet tutuyor." çevirisini doğru çeviri olarak aktarır.

¹⁷ Kitabın ilgili kısmına düşölen dipnotta bu beytin Norwich'in aksine Sâdi'ye ait olduğu bilgisi verilmiştir.

şaire ait olan bu beyti mırıldandığını duyduklarını söyler. Yazar, Norwich gibi beytin kime ait olduğunun bilinmediğini ifade eder. Aynı mısraları paylaşan bir başka yazar Angold (2018: 11), Fatih'in bu mısraları Ayasofya'yı cami hâline getirdikten sonra yapının içini hayret ve şaşkınlıkla seyrederken söylediğini ifade eder. Yazara göre bu mısralar, Sasanilerin çöküşünden esinlenen imgeler taşımaktaydı. Angold, bu dizelerin biraz da Fatih'in artık sahip olduğu Konstantinopolis'i ne yapacağını tam olarak bilemediğini ifade etmekteydi. Angold'un Ayasofya'nın koruma altına alınıp camiye dönüştürüldükten sonra Fatih'in bu dizeleri söylediğini belirtmesi, beytin manasıyla örtüşmemektedir. Nitekim diğer birçok kaynakta bunun aksi bilgiler yer alır. Kaynakların bazılarında bu mısraların okunduğu mekân Ayasofya olarak verilmişken, çoğunda İmparatorluk Sarayı olarak verilmiştir. Sâdi'ye ait olduğunu söylediği bu beyte atıf yapan Crowley (2007: 298) ise beytin Pers İmparatorluğu'nun Araplar tarafından miladi 7. yüzyılda yıkılışını anlattığını söyler. Fatih'in sarayın yıkıntılarına bakarken, dünyanın süreklilik arz etmekten yoksun olduğunu düşünerek bu beyti anımsadığını ifade eder. Padişahın biyografisi ve dönemi hakkında bilgiler veren Babinger (2002: 98) ise bu sözlerin Acem bir şaire mi, yoksa Fatih'e mi ait olduğu noktasında ihtilaf olduğunu vurgular. Thornton (2010: 93) ise Doğulu milletler arasında dindarlığı ve entelektüel kimliğiyle tanınan Fatih'in, bahsi geçen beyti Sezar'ın sarayına girdiğinde söylediğini belirtir. Yazara göre bu beytle insanların sahip olduğu kudretin geçiciliği vurgulanmıştır. Konuyla ilgili Türkçe kaynaklardan *Tursun Bey Tarihi*'nde Fatih'in bu mısraları söylediği mekânın Ayasofya olduğunu belirten bilgi yer alır (Tulum, 1974: 64). İstanbul'un fethinin ardından Ayasofya'ya giden Fatih'in, buranın fethine kadar geçen dönemde savaşlar ve isyanlar neticesinde tahrip edilen ve mühendislik hatalarıyla belli kısımları çöken mabedin bu durumuna üzülen bu mısraları söylediği belirtilir (Tulum, 1974: 64; Akbay, 2023: 76).

Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep İzmir ve İstanbul isimli eserde tarihî ve kültürel bir geçmişi olan Galata'dan söz edilirken, buraya yapılan göndermelerin çoğunun Hıristiyanlıkla özdeşleşen günahkarlığa örnek olarak şarap ve zevk konusu üzerine olduğu belirtilir. Eserde Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı şairlerinin en saygını olarak görülürken, Galata tasvirini içeren bir gazellenden örnekler verilir (Eldem, 2017: 182):

Bağlamaz firdevse gönlini Kalâtâyı gören
Servi anmaz anda ol serv-i dil-ârâyı gören

Bir Firengî şîvelü İsâyî gördüm anda kim
Lebleri dirisidür dir idi İsâyı gören

Akl ü fehmin dîn ü imânın nice zabt eylesün
Kâfir olur hey müselmânlar o tersâyı gören

Kevseri anmaz ol içdüğü mey-i nâbı içen
Mescide varmaz o varduğı kilisâyı gören

Bir Firengî kâfir olduğun bilürdi 'Avniyâ
Belün ü boynunda zünnâr ü çelîpâyı gören¹⁸

Fatih'in yazdığı bir şiirde, "En ciddi isteğim kâfirleri ezmektir" kısmına gönderme yapan Crowley (2007: 53), bu şiirin sultanın hıristiyan kentlerini fethetme ve Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olma projesinin dışavurumlarından biri olduğunu ifade eder. Crowley'in bahsettiği beytin hangisi olduğu tespit edilememiştir.

Fatih'in divanından yapılan tarama sonucunda Crowley'in belirttiği bağlama en uygun beyitlerden birisi aşağıdaki gibidir. Fakat buradaki söylemin ise sevgiliyle alakalı metaforik bir söylem olduğu görülmektedir. Crowley'in aşağıdaki beyit ya da benzer bağlamlardaki beyitleri bu şekilde yorumlamış olma ihtimali olmakla birlikte, kastettiği başka bir beyit de olabilir:

Mest çıkmış müje tiği-y-ile İslâm ehli

Hey meded komañuz ol kâfiri kim kan eyler G. 16/2 (Doğan, 2023: 184)

Fatih Sultan Mehmet dönemi bazı kaynaklarca edebî açıdan dönüm noktası olarak görülür. *Osmanlılar'da Şiir* isimli eserinde Distria (1982: 18) bu hususta Osmanlı edebiyatının önemli kaynaklarından Firdevsi'nin *Şehnâmes*'ne temas ederek Fatih döneminde imgelemin Osmanlılar'ın tüm Ari soyun kendi yasalarını tanımak zorunda kaldığına inandıracak duruma geldiğini söyler. Yazar ayrıca Türk şiirindeki *Hüsrev ü Şirin* mesnevilerinin Çelebi Mehmet döneminden (1413-1421) itibaren orijinal örneklerinin görüldüğünü, bu bakımlardan taklidin azalıp edebî zevkin gelişmeye başladığı dönem olarak Fatih'i milat kabul etmenin yanlış olacağı görüşündedir (Distria, 1982: 38).

II. Mahmud'un (Adli, ö. 1839) edebiyatla uğraşan son padişah olduğunu söyleyen Distria (1982: 30), sultanın seleflerinden I. Süleyman (Muhibbî, ö. 1566), I. Selim (Selimî, ö. 1520) , IV. Murad (ö. 1640) gibi sultan şairler

¹⁸ Avni G. 61 (Doğan, 2023: 446).

arasında II. Mehmet'i (Avnî, ö. 1481) de anarak bunların dönemlerinin seçkin birer şair olduğunu, II. Mahmud'un ise bunu bilmediğini söyler.

Hilâlin Gölgesi Rönesans'ta Türk İmajı (1453-1517) adlı eserde Fatih dönemiyle ilgili bilgiler veren Schwoebel (2013: 240), Fetih'ten sonra köle olarak satılan kızları ve kayınvalidesi için Filelfo'nun Fatih'e serbest bırakılmaları için bir kaside yazdığını şu şekilde aktarır:

“...Fakat Konstantinopolis neredeyse hiç yardım görmeksizin son büyük sıkıntısı ile yüz yüzeyleken Filelfo'nun dikkati V. Nikolas tarafından onurlandırılmak ve Muhteşem Alfonso tarafından resmi saray şairi olarak itibar edilmek üzere gittiği Roma ve Napoli'ye müteveccihdi. Kayınvalidesi ile kızlarının esaretini ancak 1453 sonbaharında Milano'ya döndüğü zaman öğrenmişti. Onlar, Konstantinopolis alındığı zaman yakalanıp köle olarak satılmışlardı. Filelfo, kendisi için aşık olan yolu seçmişti. Türk Sultanı'na yazıp, karısının ailesinin serbest bırakılmasını istemişti. İşi sağlama almak için Fatih'in yaptıklarını ve faziletlerini öven Rumca bir kaside eklemiştir...”

Halil İncalcık (2019: 696) konuyla ilgili İtalya'da Fatih'e yazılmış çok sayıda kaside olduğunu söylerken, bunlardan biri olan Filelfo'nun Latince kasidesinde Fatih'in övüldüğünü söyler.

Rumca kaynaklardan Yorgios Sfrancis'den¹⁹ bilgiler aktaran İncalcık (2019: 500), bahsi geçen kaynakta yazarın Fatih'in bilime olan ilgisinin muhteşem olduğunu, beş dil bilip konuşabildiğini (Türkçe, Farsça, Arapça, Rumca, Latince) şiirlerinde Farsçayı tercih ettiğini söylediğini aktarır.

Yabancı kaynaklarda Fatih dönemi şairleri de zikredilmiştir. Bu şairlerden Ahmed Paşa'nın üslubunun akıcı olduğunu ve şairin dile hâkimiyeti sayesinde kolaylıkla şiir yazabildiğine değinen Babinger (2022: 402), Ahmed Paşa'nın ve Fatih Sultan Mehmet'in de yer aldığı bir anekdot aktarır:

"Söylendiğine göre, bir gün Mehmed arkadaşlarıyla birlikte, Doğu'da popüler olan ve sortes *Virgiliariae*'nin Müslümanlar karşılığı olan fal oyununu oynarken, Ahmed Paşa da oyuna katılmıştı. Bu oyunda Kur'an -ya da Acemler oynuyorsa genellikle Hâfız'ın şiirlerinin bulunduğu bir kitaptan kapalı gözlerle açılır, yedi sayfa geriye gidilir ve sonra ilk paragraf okunup, kehanet olarak kabul edilir. Sultan, Hâfız'ın divanında şu dörtlüğe rast gelmişti.”

Fatih döneminin Ahmed Paşa ile birlikte diğer önemli şairi Necâti'ye (ö. 1509) de temas eden Babinger (2002: 402-403), her iki şairin gazel ve kasidelerinin çekiciliğini yitirip günümüzde alıntılarının bile kalmadığını ifade eder. Yazara göre sonraki yüzyıl yazarlarınca Fatih dönemi altın çağ olarak övülse de Adnî (ö. 1474) mahlasıyla şiirler yazan Mahmud Paşa dışında vasatın üstünde şair olmadığını, çoğunun unutulduğunu söyler. Adnî hakkında bilgi veren diğer

¹⁹ Bkz. : (Yorgios Sfrancis 2009). Levent Kayapınar'ın çevirisiyle.

isimlerden Murad Efendi (2007: 361) ise Fatih'in sadrazamı olan Mahmud Paşa'nın şair Adnî olarak tanındığını, ilim âlemine çokça hizmetinin olduğunu, medreseler yaptırdığını, perşembe günleri şairleri evine yemeğe davet ettiğini söylerken, şairliğiyle ilgili Babinger gibi herhangi bir değerlendirme yapmaz. Fatih döneminde yaşamış, Fatih'le de irtibatı olmuş şairlerden Zeynep Hanım'a değinen Distria (1982: 28), onun Fatih'e gönderdiği bir şiirinde divanını ona ithaf ettiğini belirtir. Fatih dönemindeki şairlerden Melîhî'ye (ö. 1494-1495) değinen Murad Efendi (2007: 86), şairin başından geçen ve birçok tezkirede zikredilen (Egüz, 2014: 71) bir olaya eserinde yer verir. Bahsi geçen hadise, Fatih Sultan Mehmet'in taltif ettiği, yakın çevresine aldığı Melîhî'nin çokça ses getiren bir skandalıyla ilgilidir. Hadise Fatih'le şair arasında geçmektedir.

Osmanlı Şiir Tarihi eserinin yazarı Gibb (Gibb, 1999: 539) ise Fatih dönemi şairlerinden Gülşeni'ye değinir. Şairin eserini Fatih'e ithaf ettiğini söylerken, Gülşeni'nin münzevi bir derviş olduğunu belirtir. Gibb'in eserinde ayrıca Fatih döneminin diğer şairleri de geçmektedir.

SONUÇ

Yabancı kaynaklar, özellikle de Batılı tarihlerle biyografik eserler, klasik şairler ve sultan şairler hakkında bilgiler ihtiva etmesi yönüyle önemlidir. Fatih Sultan Mehmet, gerek tarihî kişiliğiyle gerekse şair yönüyle bu kaynaklarda bahsedilen bir hükümdar olmuştur. Bazı yabancı kaynaklarda Fatih Sultan Mehmet'in edebî kişiliği ve bir sanat hamisi olarak misyonu ile ilgili daha teferruatlı bilgiler yer alırken, bazılarında ise daha kısmi bilgiler yer alır. Kaynakçaya konuyla ilgili yeterli bilgi tespit edilemediği için dâhil edilmeyen kimi yabancı kaynaklarda ise Fatih Sultan Mehmet'in edebî kimliğinden ziyade Osmanlı tarihindeki bir padişah olarak yaptıkları ön planda tutulmuştur. Hatta bazı tarihî kaynaklarda sultanın edebî kişiliğinden neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Konuyla ilgili en fazla malumatı veren yazar Franz Babinger'dir. Bunun dışında Andre Clot gibi sultanın biyografisi hakkında bilgi veren kaynaklarda da malumat fazladır.

Fatih Sultan Mehmet'in sanat hamiliği ve şair kimliğiyle ilgili verilen bilgilerin bir kısmı anlaşıldığı kadarıyla başta tezkireler olmak üzere Osmanlı kaynaklarından alınmıştır. Bu bilgilerin bazısı objektifken, bazısı yazarların kendi bakış açılarını da yansıtan subjektif yönler taşır. Sultanın bir hamisi olarak sanata ve sanatçıya bakış açısıyla bu noktadaki faaliyetleri, birçok kaynakta öne çıkmış ve olumlu olarak aktarılmıştır. Kimi eserlerde iyi bir sanat hamisi olmasına rağmen şairleri teşvik etmediği söylenirken, diğer bazı kaynaklarda ise bunun tam zıddı görüşler mevcuttur.

Fatih Sultan Mehmet'in edebî kişiliği, şiire ve şaire bakışı noktasında detay veren kaynaklar olduğu gibi yüzeysel bilgiler aktaran kaynaklar da mevcuttur. Bu hususta incelenen eserlerde verilen bilgi ve değerlendirmelere bakıldığında, bunların hangi kaynaklara dayandığı bazen muğlak kalmıştır. Kaynak eserlerin bazılarında Fatih, iyi bir şair olarak verilmişken, bazılarında vasat olarak nitelenmiştir. Konuyla ilgili en fazla teferruat veren yazar Babinger'dir. Yazar genel olarak Fatih'in şiirlerinin İran edebiyatı tesirini çok fazla barındırdığını, taklidi ve orijinaliteden uzak olduğunu söyler.

Çalışmaya konu olan kaynaklarda Fatih Sultan Mehmet'in haricinde, daha çok Osmanlı tarihinde yaptıklarıyla adını duyurmuş Kanûnî Sultan Süleyman, III. Selim ve Mahmud Nedim Paşa gibi sultan ve yöneticilerin edebî kişiliklerine de temas edilmiştir. Konu hakkında şimdiye kadar yabancı kaynakları esas alan, sistematik bir çalışma yapılmamıştır. Osmanlı yönetici sınıfının şair kimlikleriyle yabancı kaynaklardaki görünümü ve algılanışı hususunda başka çalışmalara da ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Bu kaynaklardaki bilgilerin tespit edilerek eleştirel bir gözle Türkçe kaynaklar da dikkate alınarak ortaya konulması önem arz etmektedir. Hususen oryantalist yazarların bu noktadaki bakış açısı, sultan şairlerin edebî kimlikleri yanında patronaj geleneğindeki yerlerine dair verilen bilgiler de dikkate alınarak ortaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKBAY, Esmâ Kişmiroğlu (2023). "Fetih Sonrası Ayasofya'sının İslam Medeniyet Tasavvuru Değerleri Bağlamında Okunması", *Otuz Yedi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s.s. 72-91.
- AKYAVAŞ, Beynün (2011). "Bir Çeviri Faciası", *Bellekten*, Cilt: 75, Sayı: 273, s.s. 579-608.
- AKYOL, İbrahim (2013). "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s.s. 93-122.
- ANGOLD, Michael (2018). *Kostantiniye 1453 Fetih/Düşüş*, 2.baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BABINGER, Franz (2002). *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı* (Çev: Dost Körpe), İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- BAŞAR, Fahmeddin (2010). "İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi", *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 61-100.
- CLOT, Andre (1994). *Fatih Sultan Mehmet* (Çev: Necla Işık), 2.baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları.

- CROWLEY, Roger (2007). *Son Büyük Kuşatma 1453* (Çev: Cihat Taşçıoğlu), Ankara: April Yayıncılık
- DIEHL, Charles (2006). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çev: A Göke Bozkurt), İstanbul: İlgı Yayınları.
- DISTRİA, Dora (1982). *Osmanlılarda Şiir* (Çev: Semay Taneri), İstanbul: Havass Yayınları.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2023). *Fâtiḥ Divânı ve Şerhi*, 3.baskı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- D'OHSSON (?). *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler*, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- EGÜZ, Esra (2014). "Yabancı Seyyahların Gözüyle Klâsik Türk Edebiyatı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 49, s.s. 53-93.
- ELDEM Edhem; GOFFMANN Daniel; MASTERS Bruce (2010). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul* (Çev: Sermet Yalçın), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- FREELY, John (2020). *Osmanlı Sarayı Osmanlı Sultanlarının İstanbul'daki Özel Hayatları* (Çev: Ayşegül Çetin Tekçe), İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.
- GİBB, E. J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi I-II (A History of Ottoman Poetry)* (Çev: Ali Çavuşoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- GORDLEVSKI, Vladimir. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti* (Çev: Azer Yaran), Ankara: Onur Yayınları.
- GREENE, Molly (2018). *Osmanlı Devleti ve Rumlar* (Çev: Zeynep Roma). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- HARL, Kenneth W. (2017). *The Ottoman Empire Course Guide book*, Virginia: The Greatest Courses.
- İNALCIK, Halil (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1301-1481)*, İstanbul: İsam Yayınları.
- İNALCIK, Halil (2019). *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rum Fâtiḥ Sultan Mehmed Han*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İPŞİRLİ, Mehmet (2021). *Osmanlı İlmîyesi*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- KARAGÖZLÜ, Volkan (2013). "Şehdî, Mehmed Şehdî Çelebi, Şeh-nâmece Şehdî", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sehdi-mehmed-sehdi-celebi-sehnameci> (E. T.: 29. 10. 2024).
- KILIÇ, Atabey. (2003). "Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 14, s.s.85-92.
- KRİTOVULOS (2020) (Ed. Koray Karasulu). *Kritovulos Tarihi (1451-1467)* (Çev: Ari Çokona), 4. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- KUT, Günay (2014). "Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri (Seyf Ve'l Kalem Sahipleri)", *İlmî Araştırmalar*, Sayı: 9, 161-178.
- MCCHARTY, Justin (2015). *Osmanlı Türkleri 1281'den 1923'e* (Çev: Timur Demirtaş), İstanbul: T&K Yayınları.
- MURAD EFENDİ (2007). *Türkiye Manzaraları* (Çev: Alev Sunata Kırım), İstanbul, Kitap Yayınları.
- NORWICH, John Julius (2013). *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)* (Çev: Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- POOLE, Stanley Lane (2022). *Ulusların Öyküleri Osmanlı Tarihi* (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Say Yayınları.
- RUNCIMAN, Steven (1972). *Kostantiniye Düştü* (Çev: Derin Türkömer), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet (2015). *Bu Mülkün Sultanları, İstanbul*: Alfa Tarih Yayınları.
- TULUM, Mertol (1974). *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l- Feth*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- SCHWOEBEL, Robert (2013). *Hilâlin Gölgesi Rönesans'ta Türk İmajı (1453-1517)* (Çev: Eşref Bengi Özbilen), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- SOLNON, Jean François (2013). *Sarı ve İstanbulun Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa: XIV. - XIX. Yüzyıllarda Çatışma ve Karşılıklı Hayranlık* (Çev: Ali Berktaş), İstanbul: Doğan Kitap.
- THORNTON, Thomas (2010). *Bir İngiliz Tacirinin İzlenimleriyle Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)* (Çev: Ercan Ertürk), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- YORGİOS Sfrancis (2009). *İstanbul'un Fethi'nin Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları, Chronicon Minus* (Çev: Levent Kayapınar), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- YÜCEBAŞ, Hilmi (1981). *Fatih Sultan Mehmed Kültür Dünyası Menkıbeleri Şiirleri*, İstanbul: Memleket Yayınları.